

DEL REUS VUITCENTISTA

(FORA SÉRIE)

ELS BANYS DE SALOU

Els substanciosos articles que en aquestes pàgines i amb el mateix títol que encapsa la les presents ratlles, ha publicat l'amic Pere Cavallé, els hem paladejat amb veritable fruïció. Allunyats des d'anys de nostra volguda pàtria i trobant-nos ja en el devallament dels viaranyes de la vida, com aire de seré que en xafagosa matinada estieunca conforta els nostres cossos, aquells bells escrits ens han refrescat els records de la infantesa i juveníloles edats que rublertes d'il·lusions i fantasia, la crúa i prosaica realitat del temps es cuida d'esvair; emprò no consegueix mai evitar que gaudim en sa recordança. Es, potser, per alló de que'ls temps passats han sigut sempre els millors.

Amb aquesta finalitat em permeto borrar unes cuartilles, per a descriure una de les més típiques expansions a que s'entregava el nostre poble, abans que una via de ferro ens unís amb les veïnes platges de Salou.

La vida s'encareix de cada jorn més, i l'home, per a sa compensació i justa defensa, es veu obligat a buscar els mitjos per a estalviar millor el temps, no desperdiciant-ne mica, aprofitant-ne tots els moments, vivint més depressa, encara que sigui sacrificant els seus esplais. Aixís ha passat amb els banys de Salou. Per pendre-n'hi u s'hi esmerçava tota una tarda; avui en dues hores se'n te prou. El tranvia ens ha reportat moltes comoditats, mai les

alabarem lo suficient, emprò ens ha tret aquella tradicional costúm tan escaienta, tan encisadora, d'un color local tan viu, tan reusenca, en fi; i com s'apropa la quarantena d'anys que ha desaparegut, nostre jovent d'avui sols pot conèixer per referències el que han sigut els banys de Salou de sos ascendents.

Des de molt temps abans de començar la temporada de banys, els joves i les noies, ja feien els seus plans i castells a l'aire, somniant amb Salou. Passar un istiu sense anar a Salou a pendre-hi banys, era tan mal vist com família de ciutat populosa que no surti a estieuejar.

Es començava la temporada el dia de Sant Cristòfol i's tancava el 15 d'agost, festa de la Mare de Deu de l'Assumpta. Poquíssimes eren les famílies que passada aquesta data continuesin anant-hi per més que la calor apretés de fort, com clares les que hi anessin en altres hores que no fossin les de la tarda. Entre tres i quatre, de tots els indrets de la ciutat sortien carruatges envers la carretera que cobrava una vistosa i moguda animació. Allí s'hi podia contemplar el mostruari més variat dels vehicles rodats, moguts per força de sang animal per a el transport de sers humans: des del carret sense molles arrastrat per un burro o sumera que sols portava un o dos passatgers assentats en una fusta travessera, amb un tros de borrassa per vela, si és que no se la descuidaven, fins als

llargs cotxes coneguts per centrals, perquè fan el servei de les estacions al despatx central de les Companyies de ferro-carrils. Per habilitarlos per al servei de banys, sobre la coberta s'hi col·locaven uns bancs travessers a semblança dels imperials dels tranvies i moderns autobussos, i per que'l sol no molestés als que allí devien seure s'hi col·locava una vela barrada o en quadros de colors vius i vorejada de dentallades ondes que'l vent feia volejar; i com entre tot formava una alta armatosta arrastrada per un tir de sis i set cavalls, feia tossa i's divisava de lluny la espessa nuvolada de pols que aixecava envolcallant a quants tinguessin la desgràcia de trobar-s'hi aprop. Per xo quan a l'horitzó s'ovirava la silueta de la baluerna, que aixís l'havien batejat, tothom atiava la cavalleria del seu carruatge per a que la «Central» no'ls hi passés davant.

Altres cotxes grossos com omnibus i diligències que'ns posaven en comunicació amb els diferents pobles de la comarca, a la tarda portaven banyistes. El *Maginet dels carabans* que tenia a son càrrec el servei dels passatgers procedents del ferro-carril de València a Reus, durant tot l'any, per la temporada de banys, s'ho arreglava per a aprofitar-se del extraordinari servei.

Els duenyos de les cotxeries es veien amb fatigues per a complaure a tanta demanadissa i tots els carruatges que no tinguessin compromís més perentori urgent i de força major, s'els veia a la carretera i cap a Salou.

Les famílies més distingides que posseïen cotxe de propietat, ni que fos de luxe, com carreterles cobertes, no deixaven d'aprofitar-ho, emprò s'hi veien en més nombre les senyoriais tartanes de cases bones, totes elles brillant i cuidadosament conser-vades, de toldo enxarolat i que'l tartaner des del seient de l'arrencada de la vara dreta, quasi sempre, i poques vegades des de dins, guiava la llustrosa cavalleria, la qual portava un trot acompassat i cerimoniós que no deixava en tot el camí des de que sortia de casa.

Una que altre se n'hi veia de tartana que sols feia sa aparició per la temporada que descrivim i semblava un antiquat objecte arqueològic procedent de llunyanes èpoques. Eren de formes pesantes i feixugues; les clivelles, que encara que resseguides serpentejaven per tot el toldo i perpendiculars i llargues parets dels costats, li havian tret tota la brillantó que devia haver lluit en sos millors temps; al darrera sols hi tenien una finestra en son bell mig, recoberta per verdosa i ennegrida persiana. A cada volta de roda retrunyia un soroll sec de fusta vella i la cavalleria, també més vella que jove com el mosso que la guiava, anava al pas segurament obeïnt ordres de sos ocupants que acostumaven a ésser un parell de senyores velles o un matrimoni d'edat. Inútil dir que tothom els hi passava al davant, emprò ells no s'hi amoïnaven.

Per a contrast passava allavors un lleuger tilvori o xarret d'altres rodes, obertes i elíptiques molles doblades que a cada topada d'un clot, que mai n'hi faltaven a la carretera, feia pegar al ocupant u ocupants, que solien ésser un jove o tendra parella, un brinco que semblaven pilotes de goma i com el cavall era brillós pareixia que'l carruatge no toqués a terra: que volés.

Seguien jardineres, encara que poques, emprò ben aprofitades pel nombre i qualitat dels que hi acostumaven anar, generalment gentils senyoretes.

Uns carruatges molt especials, mescolança de cotxes i tartanes, eren les anomenades sivines, tartanes de coberta plana i quadrada amb dues finestres als dos costats i davant, i tres al darrera recobertes de persianes; portaven solament dues rodes. D'aquests carruatges antigament s'en veïan bastants.

No deixaven de formar part de la rua cap a Salou els carros de pagés de totes cabudes, ben acondicionats amb seients llevadissos al llarg de les baranes, amb el seu toldo de canyes recubertes de roba o

tela forta solament. S'hi aplegaven dues o tres famílies i si hi anava jovent no faltaven cantúries tot el camí.

Emprò de totes les diferents menes de carruatge, el que més abundava, era el carret-tartaneta de molles, típic, característic i fins podriem dir privilegiat de Reus: tartaneta lleugera, pintades les més de colors clars, poques de fosc, bastantes de caoba, toldo de tela forta i més que amb vidrieres al darrera, amb cortinetes que quan se vol queden arreplegades a dalt. Acostumava guiarles el seu mateix amo des de dins i del primer lloc de la dreta; el seu enfron, si hi anaven jovenetes, era per una d'elles, com també el dos seients últims; al mig es reservava pels de més edat, pares u oncles. Aquesta distribució permetia que'l jovent femení pogués misserejar millor qui anava als altres carruatges a la vegada que elles eran també més ben vistes i podien millor repartir i rebre les salutacions de les amistats. Aquestes tartanetes les acostumaven tirar caballs joves de llargs remys i'l tartaner i amo tot en una pressa, se n'esvania de que ningú el pogués vèncer i un trot llarg, quan no galopava, duia la seva cavalleria que passava al davant de totes les que trobava fins a donar amb un altre que no volia passar per vençut i llavors s'armava la gran competència corrent un i altre tant com podien; amb això aconseguien moltes vegades un tercer que no volia ésser menys i no volguent tampoc que ningú l'hi fes la pols, hi posava tots els seus esforços i ja teniem en plena carretera unes curses que ni les del Hipòdrom, causant l'esverament dels que ho contemplavem des de fora, com dels de dins, que si hi anaven senyores o noies esporuguides s'escoltaven exclamacions, ais i xisclets, per l'imminent perill d'una topada amb un dels tants carruatges, que en alguns dies sumaven uns quants centenars, o un volc pel mal estat de la carretera, o una caiguda a la cuneta, que moltes vegades era el final de la empenyada cursa.

Per a completar la composició d'aquell

animat quadre no hi faltaven molts dies, genets, persones civils o militars.

Resultava interessant l'indumentària de la dona, apropiada al seu sport: vestits blanquinosos i preferentment folgants bates. A cap senyora se l'hi ocorria habillarse amb l'afrancesat xamberg o capell, sino que per el contrari fou moda per espai de bastants anys, cobrir-se el cap amb el popular mocador de seda. El mateix les joves que les velles, les solteres que les casades aculliren la novetat, que coquetonament estudiada els feia fer una cara molt graciosa. Eren també de colors esblanqueïts els mentats mocadors, en un principi, emprò més tart imposà la moda els colors forts i virolats, ja rojos o blaus que escullien segons millor els hi anés a la cara. Els dos becs de la gira o doblec caragolats se'ls feien passar per darrera de les orelles i'ls venia la llaçada al costat dret per sota d'aquella orella que com es cuidaven de portar-hi vistoses arracades es destacaven, i lluien sobre el fons de color pujat. De sota el mocador pel bell mig, i sobre del front, es feien sortir un bucle de cabells o el sarrellet que allavors s'estilava. Les senyores més encopetades i nobles —perque en aquells temps se'n conservaven encara de famílies de sang blava filles de Reus i a Reus vivien—no's desdoraven de posar-se l'amenastrolat mocador.

Tot el viatge era una tertulia continua en que no hi faltaven mai temes per a tractar del que passava i's deia de les famílies que, com pel·lícula, anaven desfilant per nostra vista. Cal advertir, que a excepció d'aquelles tartanes prehistòriques descrites, ocupades per dos o tres comodons i egoistes vells, tots els demés carruatges anaven crumullats de passatgers, porque si la família era reduïda, abans vaguessin seients es cuidaven de convidar amistats, que de bon grat s'acceptaven tals obsequis, majorment per la gent jove i més encara si's tractava de fadrinetes.

Trotant i amb aire magestuós, s'entrava a Salou pel espaiós carrer del mig, sempre

ple d'animació. L'immensa majoria de les nombroses taules que sota els amples toldos dels improvisats cafès estiuencs s'establien a la dreta del carrer, estaven plenes dels que hi passaven temporada, dels que hi havien anat tot el dia, de molts que de Vilaseca hi eran, i dels més primerencs que ja esperaven a les senyores per a tornar-se'n, i tots allí anaven a misserejar quí venia i quí marxava. S'hi distingien en aquella munió unes quantes persones que no acostumaven a faltar-hi mai, i d'entre elles sobressortia la respectable figura de don Pere Nolasc Gai, que, alt, ben sapat, amb sos llargs bigoti i perilla blancs i la venerable calva, ens feia l'efecte dels retrats d'escriptors i mestres del saber humà que figuren en les portades de ses obres, editades en passades centúries.

Tota la llargada del carrer, a la esquerra; de la dreta, allí on no hi havia cafès establerts, o al seu davant, i totes les travessies, s'aprofitava per a deixar-hi els carruatges dels que es treien els animals per a portar-los a les quadres espaïoses que allí hi havia. Altre nombros grup quedava en els envolts de la Capitania, sent-ne poquíssims els que continuaven fins a la mateixa platja del mar dels homes, i'l feien servir de barraca per a despullar-s'hi a dins.

Les famílies es partien anant els homes a la mar dels homes i les dones a la mar de les dones; no succeïa com ara en que les costums modernes toleren la barreja de sexes.

No sempre era fàcil trobar barraca o *casilla* perquè com tothom hi anava amb poca diferència de temps, a la mateixa hora, era precis esperar per a trobar lloc o contràriament barrejar-se amb desconeguts.

Eren les barraques d'aquell temps desmontables i s'hi aixecaven sols per a la temporada de banys. Estaven formades d'embarrats de fusta i estores.

Quan ja s'havia prè el bany, erem sempre els homes qui havíem d'esperar a les dones per esmersar aqueixes més temps, unes per empolistrar-se i altres per vestir a

la brivalla, com les mares de família o germanes grans, i en una taula de cafè o en rotllo d'amics esperavem poguer-nos juntar novament. Com els banys de mar sempre fan sed, al passar per davant de la fonteta adossada a la Capitania les senyores es detenien i després d'una llaunadura comprada a la tauleta allí propera es bevia un got d'aigua; emprò les més, esperaven reunir-se amb els marits, pares o germans i companys de viatge, i tots plegats anaven a pendre un refresc en una taula de cafè, s'apropaven a la tauleta de l'altre font del carrer ample, que com més abundosa semblava més fresca, i escullíem una llepolia que prou n'hi havia per triar: paladilles, paperines d'anissos, del gros i del petit, bolados, caramel·los, rosquilles estarrufades de sucre i de pasta, mitges preses de xocolata, carquinyolis, i unes figures de pasta comprimida, de les de paciència, que'ns feien molta gràcia i tothom comprava pels menuts que s'havien quedat a Reus, i representaven un bolero o bolera, un elefant, una guitarra, una màquina de carril, un peix i alguna altra figura que no recordem. Aqueixes pastes i figures fins fa poc ens les créiem d'exclusiva fabricació de Reus, perquè a pesar d'haver viatjat bastant, mai n'havíem vist en lloc d'Espanya, fins fa tres anys que amb sorpresa com alegria, ne veíem de semblants en els coquetons aparadors de les botigues de llaunadures de la bonica vila de Brusselles. Com la imaginació ningú pot deturar-la vam pensar que tal volta quan erem els espanyols amos i senyors de Flandes els hi importàrem dita fabricació o pot ésser que ells, els belgues, foren els que ens ho ensenyaren de fer.

Altres vegades en marxa cap a Reus, arribavem a la gran plaça de Mas Calbó. Compats eren els carruatges que atravessessin la plaça sens deturar-s'hi; els més anaven a cercar lloc en algun dels indrets del espaïós i arrodonit aixamplament de la carretera per a fer-hi la berenada que podríem dir constituïa per a la majoria el *clou* de la excursió. En poc rato quedava aquell lloc

atestat dels vehiculs que hem descrit, d'alguns quins passatgers per a no ésser vistos se'n pujaven pels camins que condueixen a les finques, i allí berenaven, com altres se'n veïan pel camí que més amunt des de la carretera condueix a la senyorial casa i antic castell feudal de Mas Calbó.

Més en els antics temps, que en els últims, els ocupants dels carruatges baixaven d'ells i en grans rodanxes se asseïen a terra, s'hi estenien en son mig les blanques estovalles i amb plats s'hi anava repartint el suculent menjar que'n fiambres es conduïa dins grans cistelles o paners. Com moltes vegades se juntaven dos i tres famílies i llogaven un cotxe gran, cada una procurava fer el millor paper possible anant ben proveïda i amb els millors guisos que sabia cuinar; emprò el plat que podriem dir clàssic, indispensable, insubstituïble i més socorregut de tots, era el pollastre amb sanfaina. D'aquí aquelles cançons que des de dins dels carros entonaven si hi anava gent jove, i que repetien aquell estribillo :

«A Salou, a Salou anirem

«Pollastrets, pollastrets menjarem.

En aquells berenars no hi faltaven els postres de la bona fruita del temps, de la que'n és tan pròdic el nostre camp : grosses peres d'aigua, de les anomenades de cuixa de dóna, melosos préssecs, alguna tallada de meló o cindria i pomes de bona i variada classe. Els joves acostumaven a visitar una per una les rodones dels berenants on hi contessin amistats armant-se els més vius i animats diàlegs, sobre tot si hi havia xicotes amigues que els convidaven quan menys amb una fruita.

En la vermellenca caseta del fons i mig de la Plaça i de son costat esquerra, oferien aigua fresca, vi, pa i tot lo que necessitessin i s'haguessin descuidat els banyistes com també feien menjars que servien en

sos rafals del costat de la casa que igualment podien aprofitar els que portessin el berenar, sempre que hi restés lloc. Tampoc faltaven allí una munió de pobres que anaven cercant les engrunes que poguessin arregar i el conegut capità dels captaïres de Reus. El popular Lleó de cara rogenca i ulls espurnejants, segurament per l'abús del vi, i de poblada i rissada barba canosa sempre feia acte de presència i mai se'n anava sense l'almoïna en espècie, ja un troç de vianda, ja una fruita o un bocí de pa. El captaire Lleó el seu ofici el tenia durant tot l'any molt poc temps ocupat: era timbaler i acompanyava les dolçaines i gralles quan a Reus es feien festes.

Pocs, ben pocs dels banyistes, pujaven més tart sens deturar-se a Mas Calbó per què el berenar se l'havien fet arreglar a Salou mateix a càl Mitjà, que gosava fama de saber-ho arreglar bé, i era el restaurant privilegiat d'aquell temps.

Com no s'esgotimava el temps que s'emprava berenant, al sortir ja s'havia post el sol, i la baluerna i coxes grossos arriaven veles per a que'ls banyistes dels imperials anessin més frescos Tothom reemprenia la marxa i s'entrava a ciutat entre dos foscans portant la animació a tots sos carrers el moviment de carruatges en totes direccions. Els de la família que havien quedat a Reus tot prenent la fresca esperaven als que tenien d'arribar de Salou vigilant de passada a la mainada del perill d'un atropell de tant carruatge com transitava.

Els banys de Salou d'aquell temps, que acabem de descriure, eren una ocasió propícia per a estrènyer més els llaços d'amistat i germanor de entre les famílies, arribant-ne a formar una sola que regia tot el poble de Reus, i baix aquest caire ens dol veure desaparegudes aquelles típiques costums.

MIQUEL DEL S. FONT